

Пап В.В., Бошота Н.В.

ДЖЕРЕЛА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА МЕХАНІЗМИ ЇХ ЗАЛУЧЕННЯ

Важливою умовою ефективності реалізації інноваційних проектів і програм є їх фінансове забезпечення. У статті досліджуються основні джерела фінансування інноваційної діяльності та визначаються базові елементи фінансового механізму забезпечення інноваційних процесів. Механізм фінансового забезпечення інноваційних процесів вимагає вироблення принципово нового підходу до формування методологічних принципів реалізації системи відносин, що забезпечують ефективне фінансування і стимулювання інноваційної активності економічних систем на всіх рівнях національної економіки. Визначено основні причини і наслідки низької інноваційної активності підприємств. Обґрунтовано необхідність залучення венчурного капіталу в інноваційний сектор. Досліджуються основні проблеми фінансового забезпечення інноваційних процесів, визначається роль держави у вирішенні цих проблем.

Ключові слова: інновації, інноваційний розвиток, фінансове забезпечення, форфейтинг, венчурне фінансування, розвиток, малі та середні підприємства.

Постановка проблеми. Повноцінне ведення інноваційної діяльності неможливе без продуманої інвестиційної політики та забезпечення необхідної фінансової підтримки. Амбітні цілі уряду України з прискороного переходу до інноваційної економіки і випереджаючого розвитку науки і техніки неможливо реалізувати без створення сприятливого інвестиційного клімату. Для розвитку інноваційної економіки потрібні збільшення державного фінансування наукових досліджень і розробок, підтримка малих інноваційних підприємств, розвиток венчурного інвестування, поліпшення законодавчої бази.

У побудові інноваційної системи були допущені серйозні помилки. Зрозуміти це і скоригувати дії – найважливіше завдання держави. Перш за все була допущена помилка у виборі головного напрямку. Для інноваційної системи України повинен бути, так само, як і в США, Німеччині, Франції, не малий і середній бізнес, а велика промисловість. Методика вибору проста: на основі економічного аналізу визначаються сектори, що роблять найбільший внесок у валовий національний продукт, і потім аналізуються можливості найбільш помітного впливу на цей внесок через інновації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методологічні аспекти фінансового забезпечення інноваційної діяльності протягом багатьох років розглядаються в роботах зарубіжних і вітчизняних авторів, серед яких І.В. Федулова, В.М. Геєць, О.І. Москаль, О.В. Собкевич, І.Г. Сокирська та інші. Незважаючи на серйозну розробку проблем фінансу-

вання інноваційної діяльності, деякі питання недостатньо висвітлені й вимагають додаткового дослідження.

Метою цього дослідження є визначення напрямів поліпшення фінансування інноваційної діяльності та підвищення ефективності її здійснення.

Результати досліджень. Поступове підвищення державного фінансування НДДКР приблизно з 1% ВВП в останні кілька років при планованому дефіциті бюджету 1,4% ВВП [4] буде вкрай важко здійснити. При цьому лідери світової економіки, і зокрема Китай, щорічно збільшують державне фінансування наукової діяльності та приділяють цьому напряму особливу увагу, виділяють на це не менше 2,5% ВВП.

Лімітований обсяг фінансування не дає можливості вченим і розробникам своєчасно доводити свої розробки до стадії впровадження та кінцевої реалізації. Кількість спеціалізованих організацій, що надають послуги з маркетингу інноваційних розробок в Україні, невелика. При цьому багатьом дослідницьким колективам і розробникам про них або нічого не відомо, або їхні послуги для розробників занадто дорогі, а кредити під завершальні стадії інноваційних проектів поширення поки не отримали [2].

В економічній літературі існує багато різних поглядів щодо визначення фінансового забезпечення. С.В. Онишко дає визначення фінансового забезпечення як цілісного процесу, що охоплює власне фінансове забезпечення, можливості нагромадження і відтворення фінансових ресурсів, а також його регулятивний потенціал [6].

О.М. Колодізов пропонує під фінансуванням інноваційного розвитку розуміти сукупність економічних відносин, які виникають при пошуку, залученні і ефективному використанні фінансових ресурсів, а також методів і форм впливу

© Пап Василь Васильович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри туризму і рекреації, Мукачівський державний університет

Бошота Неля Василівна, кандидат економічних наук, старший викладач кафедри обліку та фінансів, Мукачівський державний університет

цих ресурсів на інноваційний розвиток економіки [3].

Джерелами фінансування інноваційних проєктів, які здійснювали підприємства та організації, є:

- власні кошти компанії (реінвестована частина прибутку, амортизаційні відрахування, страхові суми з відшкодування збитків, кошти від реалізації нематеріальних активів і т.ін.);
- залучені кошти (емісія акцій та інших цінних паперів, внески, кошти на безповоротній основі);
- позикові кошти (бюджетні, комерційні, банківські кредити).

Проте у діяльності інноваційних підприємств рідко використовують одну форму фінансування, в багатьох випадках вищезазначені форми опимально поєднуються. Підприємства формують власну індивідуальну модель фінансового забезпечення, за допомоги якої визначається склад і структура джерел фінансування.

Велика частина українського бізнесу не має чіткої інноваційної стратегії і не звикла до інвестування у власні дослідження і розробки. До інновацій найбільше наближені великі, економічно заможні організації, що мають достатні фінансові, кадрові та інтелектуальні ресурси. Рівень інноваційної активності тісно пов'язаний з розміром фірми і зростає пропорційно до нього.

Інноваційна діяльність включає витрати на нові розробки і дослідження, придбання зовнішніх знань, підготовку виробництва для впровадження інновацій, купівлю машин, обладнання та програмного забезпечення.

Аналіз сучасного стану інноваційної діяльності України показує, що у 2013 р. інноваційною діяльністю займалися 1715 підприємств, цей показник у 2012 році становив 1758. Рівень інноваційної активності промислових підприємств у 2013 році склав 16,8 % від їх загальної кількості, а середній показник за період 2010–2012 рр. знаходився у межах 15,8 %, (максимальний показник 18,0 % – у 2000 та 2002 роках). До прикладу, у Японії, США, Німеччині та Франції частка інноваційно активних підприємств становить 75–85 % від їх загальної кількості. У 2013 році питома вага підприємств, які впроваджували інновації, становила 13,6 % (рис. 1) [4].

У 2013 році промислові підприємства реалізували інноваційної продукції обсягом на 35,9 млрд. грн., що у загальній сумі складає лише 3,4 %, в країнах Європи цей показник становить – 75 %. Це низький показник інноваційної активності промислових підприємств України, є наслідком зниження господарської активності та неефективністю використання інноваційних ресурсів, подолання кризових явищ в економіці.

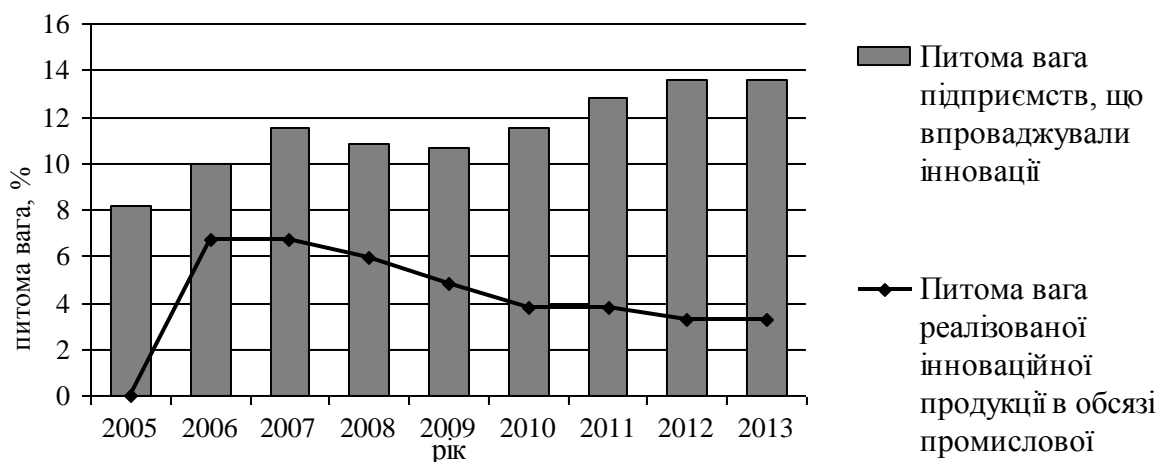

Рис. 1 Динаміка показників інноваційної діяльності промислових підприємств України за 2005–2013 рр.[4]

Очевидно, що сьогоднішній стан інвестиційної діяльності в нашій державі не відповідає вимогам країн, що динамічно розвиваються, і залишає бажати кращого. Виходячи із показників фінансування інновацій України на 2009–2013 рр., можна зробити припущення, що фінансування інноваційної діяльності залишиться власною справою компаній і приватних інвесторів (табл. 1).

**Обсяг фінансування інноваційної діяльності підприємств України
за 2009–2013 рр. [4]**

Рік	Обсяг фінансування інновацій	Обсяг фінансування інновацій у % до ВВП	У тому числі за рахунок коштів:			
			власних	іноземних інвесторів	державного бюджету	інші джерела
2009	7949,8	0,9	5169,4	1512,9	127,0	1140,6
2010	8045,4	0,7	4775,2	2411,4	87,0	771,9
2011	14333,9	1,1	7585,6	56,9	149,2	6542,2
2012	11480,7	0,8	7335,9	994,8	224,3	2925,6
2013	9562,7	0,7	6973,4	1253,2	24,7	1311,3

млн. грн.

Важливим показником, що характеризує ступінь фінансового забезпечення реалізації інноваційного процесу, ми вважаємо відношення загальних витрат на інноваційну діяльність до ВВП країни. За розрахунками у 2013 р. цей показник становив 0,7%, причому окремо для державних витрат він становив 0,002%, а для власних коштів підприємств – 0,42%.

Таким чином, аналіз фінансового забезпечення інноваційної діяльності показав, що ос-

новним джерелом фінансування інноваційної діяльності залишаються власні кошти підприємств – 72,9% загального обсягу витрат (63,9% у 2012 р.); частка підприємств, що фінансувалися за рахунок коштів іноземних інвесторів, становила 13,1 %, а фінансування з державного й місцевих бюджетів – 1,9 % від загальної суми джерел фінансування, частка кредитів значно скоротилася і склала 6,6% (рис. 2, 3).

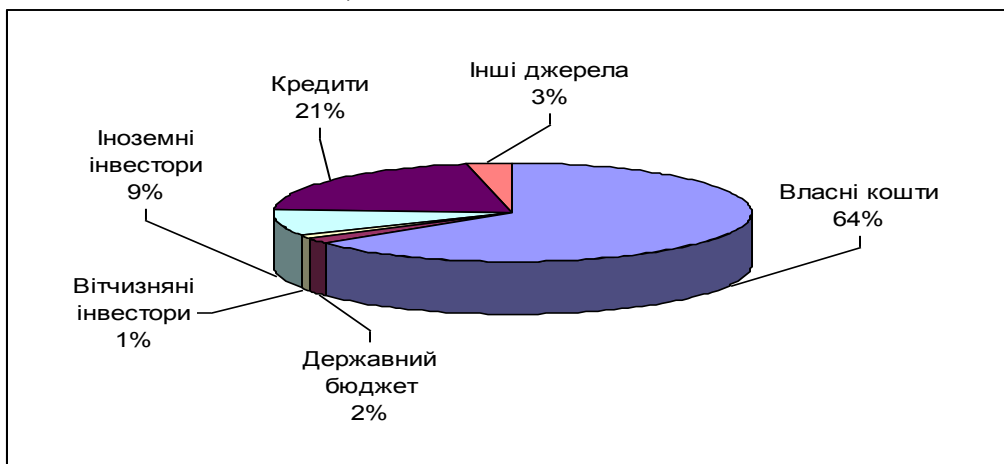

Рис. 2. Розподіл витрат за джерелами фінансування інноваційної діяльності на підприємствах України за 2012 р., % [4]

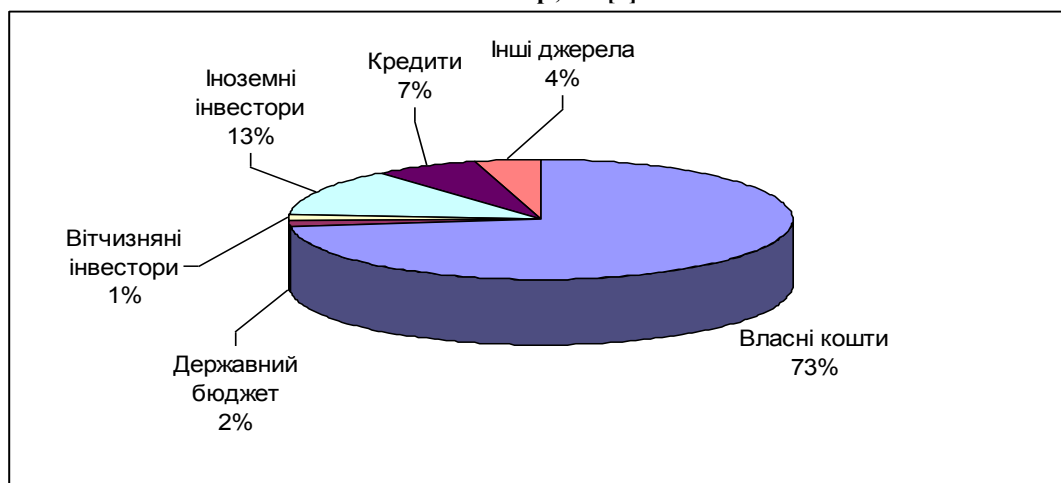

Рис. 3. Розподіл витрат за джерелами фінансування інноваційної діяльності на підприємствах України за 2013 рр., % [4]

Якщо говорити про види економічної діяльності, то найбільш іноваційно активними були підприємства машинобудування, виробництва харчових продуктів, напоїв та потіонових виробів, з виробництва гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції, металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів [8].

Проте фінансування іноваційної діяльності з власних коштів обмежує реалізацію потенціалу підприємств, оскільки для широкомасштабних інвестицій та реструктуризації підприємства потрібні значні фінансові вкладення, якими самі підприємства не володіють. Тому в усьому світі в ролі таких інвесторів найчастіше виступають венчурні фонди, здатні йти на ризик заради високого прибутку вдалих проєктів, що компенсує невдалі вкладення.

На додаток до цього зазначимо, що іноваційна діяльність на ранніх етапах має високу частку ризику, що вимагає кредитування за ставкою, прийнятною для підприємств та організацій. Такий поширений метод фінансування іноваційної діяльності, як банківський кредит, на сьогоднішній день не є актуальним. Тому потрібно розглядати можливості застосування нетрадиційних методів фінансування іноваційної діяльності вітчизняних підприємств, до яких належать форфейтинг, франчайзинг, венчурне фінансування та інші. Доведено, що ці форми фінансування іновацій здатні значно активувати іноваційний розвиток малого підприємства. Форфейтинг – така форма кредитування, при якій комерційне зобов'язання позичальника (імпортера) перед кредитором (експортером) набуває фінансовий агент (форфейтор). У європейських країнах форфейтинг використовується у всіх сферах бізнесу, але особливе значення він має для малих іноваційних підприємств. При отриманні кредиту малі іноваційні підприємства в 67% випадків орієнтуються на подальше проведення форфейтингових угод для передачі своїх боргових зобов'язань форфейтору. Практика проведення більшості форфейтингових угод така, що форфейтори виступають гарантами малого іноваційного підприємства перед кредитором, тобто гарантують виплату кредиту на момент укладення договору про надання кредиту банком за умови, що кредит буде спрямований на створення іноваційного продукту.

Важлива умова для розвитку форфейтинга – довгий горизонт планування [2]. Коли бізнес буде здатний уявити, що буде через п'ять років або хоча б через три роки, – тоді форфейтинг і стане цікавим. В умовах же політичної та економічної нестабільності бізнес не в змозі будувати довгострокові плани. Коли влада створить спокійні умови для роботи підприємств експортерів і банків, тоді інструменти для тих, хто дивиться далеко вперед, будуть цікаві ринку. Тому,

на думку багатьох аналітиків та експертів, продаж форфейтингових боргів на вторинному ринку – далеке майбутнє.

У Японії, на відміну від США і країн ЄС, де крім державного фінансування добре розвинутий інститут корпоративного фінансування іновацій, частка приватних інвестицій перевищує 80%. Найбільш мобільна форма фінансування – венчурний капітал, він базується в основному на приватних джерелах [7].

Іноваційна спрямованість української промисловості орієнтує увагу дослідників на проблеми та перспективи венчурного інвестування в питаннях фінансування іновацій на всіх стадіях: виникнення ідеї, розробка нового продукту, виробниче освоєння, реалізація. Розвиток венчурного підприємництва є пріоритетним напрямом державної іноваційної політики. На його основі формуються передумови активізації іноваційної діяльності підприємств і підвищення конкурентоспроможності промисловості.

Відповідно до світового досвіду, основним споживачем венчурних інвестицій є малі та середні підприємства. Наявність інституціонального інвестора в складі компанії говорить про її перспективу, надійність, стабільний розвиток і економічну прозорість. Венчурний фонд, як правило, забезпечує грамотний менеджмент, стежить за основними показниками, вчасно вирішує виникаючі проблеми, пов'язані з реалізацією іновацій.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Фінансове забезпечення розвитку іноваційної сфери повинно стати пріоритетним завданням іноваційної політики, що має ґрунтуватися на системі стратегічних пріоритетів іноваційного розвитку зі скороченням їхньої кількості та збереженням тих, в яких Україна має суттєвий науковий здобуток і перспективи.

З урахуванням особливостей української економіки та завдань, окреслених програмними документами, на даний час доцільно орієнтуватися на досвід країн з мезо-корпоративною системою фінансового забезпечення іноваційного розвитку. Держава в цих умовах має взяти на себе:

- забезпечення політичної та економічної стабільності;
- фінансування базисних іновацій виробничого сектора;
- забезпечення іновацій в неринковому секторі;
- депінізація економіки для залучення іноземних інвестицій;
- створення сприятливого іноваційного клімату;
- сприяння розвитку венчурного фінансування малого та середнього іноваційного бізнесу;
- підтримку експорту національної наукомісткої продукції.

Подальші дослідження будуть концентруватися на обґрунтуванні національної системи фінансового забезпечення інноваційного розвитку з урахуванням досвіду країн з мезо-корпоративною системою фінансування, розробці механізму фінансового забезпечення інноваційного розвитку на основі використання додаткових інструментів фінансування впровадження інновацій у виробництво.

Такі заходи сприятимуть стимулюванню вкладання інвестицій у наукові установи, технологічні парки та інші науково орієнтовані галузі також від інших недержавних джерел. Застосування інновацій надасть змогу підприємствам зміцнити конкурентні переваги як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. А державі – зміцнити свої позиції порівняно з економіками розвинених держав.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильєва Т.А. Банківське фінансування інноваційної діяльності: моногр. / Т.А. Васильєва. – Суми: Ділові перспективи, 2006. – 60 с.
2. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення: моногр. / О.М. Алімов, А.І. Даниленко, В.М. Трегобчук та ін. –К.: Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. – 540 с.
3. Москаль О.І. Фінансове забезпечення розвитку агропромислового виробництва регіону (на матеріалах Чернівецької області) : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук : спец. : 08.04.01 / О.І. Москаль.— К., 2001. — 16 с.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2002. – № 36. – С. 266.
6. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / [Авт.-упоряд.: Г.О. Андрощук, І.Б. Жилияєв, Б.Г. Чижевський, М.М. Шевченко]. – К: Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.
7. Федулова Л. Концептуальна модель інноваційної стратегії України / Л. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 1. – С. 87–100.
8. Яшкіна О.І. Інноваційна діяльність підприємств України : тенденції розвитку та чинники впливу / О.І. Яшкіна // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – №4. – С. 181–189.

REFERENCES

1. Vasilyeva T.A (2006). Bankivs'ke finansuvannia innovatsijnoi diial'nosti [Bank financing of innovation: monogram]. Sumy: Dilovi perspektyvy [in Ukrainian].
2. O.M. Alymov, A.I. Danylenko, V.M. Trehobchuk ta in. (2005). Ekonomichnyj rozvytok Ukrainy: instytutsional'ne ta resursne zabezpechennia [Economic Development of Ukraine: institutional and resource support]. Kyiv : Ob'iednanyj in-t ekonomiky NAN Ukrainy [in Ukrainian].
3. Moskal' O. I. Finansove zabezpechennia rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva rehionu (na materialakh Chernivets'koi oblasti) [Financial support for development of the agricultural production of the region (based on Chernivtsi region)]: Abstract. Thesis. for obtaining sciences. stupas. candidate. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
4. Ofitsijnyj sajт Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [The official website of the State Statistics Service of Ukraine] .Retrived from <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Zakon Ukrainy "Pro innovatsijnu diial'nist'" [The Law of Ukraine "On the innovation"] (n.d). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15> [in Ukrainian]
6. H. O. Androschuk, I. B. Zhyliaiev, B. H. Chyzevskiy, M. M. Shevchenko (2009). Stratehiia innovatsijnoho rozvytku Ukrainy na 2010–2020 roky v umovakh hlobalizatsijnykh vyklykiv [The strategy of innovative development of Ukraine for 2010-2020 under conditions of globalization challenges] Kyiv: Parlaments'ke vyd-vo [in Ukrainian]
7. Fedulova L. (2012). Kontseptual'na model' innovatsijnoi stratehii Ukrainy [Conceptual model of innovation strategy Ukraine]. Economics and Forecasting [in Ukrainian]
8. Yashkina O.I. Innovatsijna diial'nist' pidpriemstv Ukrainy : tendentsii rozvytku ta chynnyky vplyvu [Innovativeness Ukraine: trends and factors influencing]. Marketynh i menedzhment innovatsij [in Ukrainian].